

Annona

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2002

A kötet megjelenését a Pécsi Tudományegyetem Rektori Hivatala, Kiadói Bizottsága, Bölcsészettudományi Kara, Jakabhegyi úti Kollégiuma, BTK Hallgatói Önkormányzata, a Kékkúti Ásványvíz Rt. Alapítvány, a British American Tobacco, a Magyar Soros Alapítvány, az Oktatási Minisztérium – korábban: Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatta.

Válogatta, szerkesztette, az előszót írta:
Jankovits László, Vankó Annamária, Somogyi Judit

A tanulmányokat lektorálta: Boros János, Erős Ferenc, Gál Béla, Heidl György, Hetesi István, Kálmán C. György, Kappanyos András, Nagy Ilona, Orbán Jolán, P. Müller Péter, Weiss János.
Lelkiismeretes munkájukért ezúton is köszönetet mondunk.

© A szerzők, 2002
© A szerkesztők, 2002
Minden jog fenntartva.

Tartalom

Részlet egy levélből	7
Előszó	9
Leiszter Attila: Nüsszai Szent Gergely időszemléletéről és Történelemfölfogásáról	11
Németh Csaba: „Mensa igitur, scriptura” Középkori egzegézis és izomorfia.	31
Lengvári István: A lussoniumi gabonavermek mint a késő-római gazdálkodás emlékei	49
Varga Szabolcs: Egy Mohács után felemelkedett nemesi család karrierjének kezdetei 1526–1541 között. A Devecseri Choronok.	58
Szommer Gábor: James Lancaster és az első angol utazások a Távols-Keletre	66
Varga Enikő: „A dolgok látképe” Polémiák a 17. századi németalföldi képi reprezentációról.	74
Somogyi Judit: Iratok a Somogy megyei vallási viszonyok történetéhez (1717–1723)	86
Kruzslicz Anita: A szintézis formái Schelling korai műveiben	105
Szívós Andrea: Magyarországi nőnevelés (1850–1888)	112
Vörös Andrea: A dualizmus kori Magyarország borkereskedelme, különös tekintettel az állami gazdaságpolitikára	124
Trombitás Judit: Transzformációk. Egy Turgenyev elbeszélés a gogoli és a puskini hagyományban.	133
Juhász Katalin: Szerkezeti és szemantikai párhuzamok Lev Tolsztoj: <i>Gazda és cseléd</i> és Puskin: <i>Ördögök</i> című művében	142
Györök Edina: Genealogikus vágy és reflexív transzformáció a koraromantikától Heideggerig	149

Katona Gábor: A heideggeri Sein zum Tode és Rorty metastabilitása	161
Danka István: A filozófia végeiről. Rorty és Habermas Hegel-fenoméjje.	170
Böhm Gábor. Dekonstrukció: irodalom(elmélet) és/vagy filozófia?	175
Stachó László: Pszichológia és interdiszciplinaritás: beváltak-e Piaget régi jóslatai a lélektan jövőjéről?	194
Szabó Tímea: Jóra vágyani? A pszichoanalízis etikai következményeiről.	200
Kiss Gábor Zoltán: A kritika feladata a legkülönbélebb jelenkorokban. Az alkotó, és kritikus tevékenység megítélése Arnoldtól a formalizmus utánig.	205
Patonai Anikó Ágnes: Kaland a Formával: posztmodern, dráma, szintézis	216
Vankó Annamária: Erdély Miklós művészetelméletének néhány kulcsfogalma	223
Besze Barbara: A hős Pepin és társai, avagy a <i>hetvenkedő katona</i> toposza	236
Vári György: A kísértetről. Marxtól Mózesig.	254
Gábor Lívia. Gilles Deleuze – Film és filozófia.	266
Csekő Csilla: Vegetarianizmus – táplálkozásnéprajzi szempontból. Egy család vegetáriánus táplálkozása. (Esettanulmány)	273
Gergely Erzsébet: Válságban az egyház. Valóban válságos a római katolikus egyház helyzete?	287
Horváth Gergő: A Folklor folklórjának néhány vonása – kutatás szelet	296
A Szakkollégium tagjai (1993–2002)	305
A Szakkollégium meghívott előadóinak előadásai (1993–2002)	309
A Szakkollégium tagjainak előadásai (1993–2002)	314
A Szakkollégium tagjainak OTDK eredményei	321

Pszichológia és interdiszciplinaritás: beváltak-e Piaget régi jóslatai a lélektan jövőjéről?*

A „régibárát”, Alekszandr Romanovics Lurija¹ fölkérésére 1966-ban, a Moszkvában megrendezett nemzetközi pszichológiai kongresszuson Piaget a hatvanas évek lélektanában – a nagy, önálló lélektani iskolák gyakorlatában – rendbontó, több szaktudományra építő normatív programot fogalmazott meg az őt követő pszichológia számára. Az előadás, száraz címe szerint, „a pszichológiáról, az interdiszciplináris kapcsolatokról és a tudományok rendszeréről”² szólt. A genfi professzor „a jövőnek örvendezve”³ őszintén remélte, hogy a lélektan jövőjének törekvései nemcsak felületes és „komolytalan”⁴ illusztráció- s függelék tudományokként tekintik majd a megismerésről s a viselkedésről szóló kutatásokban a biológiát, a szociológiát, az ismeretelméletet vagy a matematikát. Ezek a diszciplínák s képviselőik Piaget genfi nemzetközi központjában a pszichológiai magyarázatok köré szerveződtek. Ám érdemes szólni a moszkvai pszichológuskonferencia nevezetes előadójának tudósi identitásáról is: Piaget, aki a húszas években filozófiaprofesszor volt Neuchâtelben, valójában soha nem rendelkezett pszichológusi diplomával; papírforma szerint biológus és filozófus volt.

Piaget lélektanának filozófiája a tudós két „hivatalos” identitását tükrözi: a biológusét, aki a megismerést nem a valóság egyszerű másolásának, hanem a környezethez való alkalmazkodás cselekvő eszközeként tekinti, s részben a biológiai, etológiai kutatások területére utalja; és a filozófusét, aki az episztemológia kérdésének, a racionalizmus és az empirizmus dilemmájának föloldását a „genetikus episztemológia”, a gondolkodás fejlődésének kutatásában fedezi fel (vannak-e a fejlődés során végig jelenlévő, *a priori*-nak, eleve adottnak mutatózó kategóriáink, vagy a gondolkodás fejlődése során fokozatosan alakul ki kategória-rendszerünk?). Az ismeretelméleti kérdésben Piaget *döntőbírói szerepet* szán a matematikának. Bár a formális logika mindig „alany nélküli logika” kívánt lenni”, összegzi a svájci professzor⁵, mégsem az: „Gödel tételei [...] érvényesek a logikára is, ami kizár minden »alapra« való támaszkodást, tehát folyamatos kialakítást és kialakulást kíván meg”⁶. Innen a következő lépés a gondolkodás, a logika fejlődéslélektanának vizsgálata. (Einstein tanácsára

* Elhangzott, a 2001. március 30. és április 1. között megrendezett, I. Kerényi Konferencián. A szerző ekkor, a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium tagja volt. (A szerk.)

¹ J. Piaget: *Válogatott tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1970, 517.

² Piaget moszkvai előadásának címe: *A pszichológia, az interdiszciplináris kapcsolatok és a tudományok rendszere*.

³ Piaget: i.m.: 517.

⁴ Vö.: Pléh Csaba: Hogyan vegyük komolyan az idegtudományt a pszicholingvisztikában? *Erdélyi Pszichológiai Szemle* 2000/1 (1), 19–48.

⁵ Piaget: i.m.: 544.

⁶ Uo.

Piaget még a fizikában két problematikus, körkörös módon egymással meghatározott alapfogalom, a sebesség s az idő képzeteinek „naiv fizikáját”, kognitív kialakulását is vizsgálja a fejlődés során.) Az ismeretelméleti alapproblémára a szociológia is válasszal szolgálhat, hiszen a biológia-társadalom szembeállításban e tudomány képes rámutatni a biológiai-univerzalisztikus érvelés határait; a szociológia „birtokában lehet azoknak a titkoknak, amiktől mi függünk”⁷. A durkheimianus fölfogással szemben („mindent a kultúra rak a fejünkbe”) Piaget fejlődésteóriája azonban szinte mindig az értelem *univerzális* struktúráit s fejlődési stádiumait emeli ki.

A lélekkel s a viselkedéssel kapcsolatos kutatásokban ma újra s igen határozottan megjelennek azok a törekvések, melyek nem önmagába zárt s „forradalmian emancipált” szaktudományként határozzák meg a pszichológiát. Ebben a rövid frásban néhány mozzanatot emelek ki abból a képből, mely a mai pszichológia tudományközi kapcsolatait jellemzi. Vajon beteljesültek-e Piaget reményei a pszichológia „komoly” interdiszciplinaritásával kapcsolatban? Mi a szerepe az idegtudománynak, a szociológiának vagy a logikának a lélektan – s jelesül a megismerés – mai kutatásaiban?

A mindig divatos hermeneutikus-népszerű⁸ pszichológiai irányokat nem számítom most. A megértő pszichológiának inkább előíró, mint leíró szerepe van; nem is kacérkodik alapos ismeretelméleti magyarázatokkal. A pozitivista tudományosságot erősen nyugtalanító dualisztikus lélek- vagy elmefölfogás ellen viszont kiváló orvosság a biológiai redukció egy-egy magyarázati szintet adó lehetősége. A test-lélek probléma elevenedik itt fel.

A hatvanas–nyolcvanas években, a megismeréstudomány mára klasszikussá szelődült korszakában az önálló szabályok uralkodtak. Chomsky kognitív nyelvelmélete, a generatív grammatika, mely nálunk még ma is nemhogy népszerű, de egyeduralkodó nyelvészeti paradigma, valójában csak felületesen utal a nyelvhasználó biológiájára. Szabályainak mentális realitása újra s újra megjelenő vitakérdés a pszicholingvisztika irodalmában.⁹ A chomskyánus nyelvelmélet „közegsemleges” szabályrendszere részben a klasszikus kognitívizmus funkcionalista gondolkodásmódjának terméke, mely a megismerés mechanizmusait függetlennek tekinti hordozó közegüktől, a megismerő biológiájától, fiziológiájától (vagy épp fizikájától). A funkcionalista paradigmák fényében a szabályokkal jól jellemezhető gépek az elméleti komputáció modelljeiként jelennek meg. A kognitívizmus olyan szemléletmódot hoz a lélek kutatásába, mely nem a világra, hanem annak ember alkotta képére, mentális modelljeinkre helyezi a hangsúlyt, és a világról az emberi kogníció szűrőjén keresztül gondolkodik, s leírást is rajta keresztül ad. Érdekes megfigyelni, mindig is csábító – s néha félre is vezető – analógiákat hozott a technika fejlődése a testi működések s a gondolkodás magyarázatára: az óramű- s a gőzgép-metaphora helyébe ma a számítógép (meg a spinűveg) analógiája került. Mesterségesintelligencia-programjaink karakterisztikus „hibái” azonban rámutat-

⁷ Piaget: i.m.: 533., kiemelés tőlem – S. L.

⁸ Vagy „megértő”.

⁹ Amint azonban maga Chomsky a nyolcvanas évek pszicholingvisztikai bírálatai kapcsán magyarázza, a generatív nyelvelméletnek nem is célja a pszichológiai-biológiai szintű magyarázat. Szabályai nem mentális realitások; éppoly absztrakt módon – vagyis az implementációra, biológiai szerveződésre nem utalva – magyarázzák a nyelvi rendszert, ahogyan például a fizika törvényei hivatottak lefni a fizikai világ jelenségeit. A szabályok mentális realitásának kérdése mégis újra és újra megjelenő vitapont a pszicholingvisztikában.

hatnak a biológiai beágyazást nélkülöző vagy „komolyan nem vevő” absztrakt szabályrendszerek, programok egy elméleti hiányosságára. Igaz, hogy jól algoritmizálható, mechanikus feladatok megoldásában az „intelligens” program legyőzi az embert, igen rövid időn belül megakad a mégoly intelligens számítógép is, ha olyan feladatot kell megoldania, mely emberi élettörténetek során felgyülemlett tudást kíván. Ráadásul nem tudhatjuk az emberi viselkedést a külszínen a legmesszebbmenőkig, a megkülönböztetlenségig modellezni, utánozni képes mesterséges intelligenciáról sem, „érti-e, amit mond”, s így modellezheti-e (és magyarázhatja-e) az emberi kogníciót. Egyáltalán nem újkeletű szkepszisről van itt szó. Ez a kérdés jelenik meg Wittgenstein nyelvjáték-elméletében (a szintetikus és analitikus terminusok megkülönböztetésében), Searle nevezetes kínaiszoba-érvében (jelentéssel nem rendelkező szimbólumok szabályrendszer szerinti manipulálása nem eredményez „valódi” szemantikát), s legújabban Hernád István szimbólumlehorgonyzás-teóriájában (egy szimbólum jelentését jelentéstelen szimbólumok helyett a valós világ tárgyaiba s eseményeibe kell „lehorgonyozni”; szimbólumaink jelentéseinek csak ezáltal adhatunk valódi értelmet).

A megismeréstudomány második, biológiai ihletésű kognitív fordulata, mely a nyolcvanas évek konnekcionista modelljeivel visszahozta a lélek kutatásainak témái közé a hosszú múltú asszociáció-fogalmat az explicit szabályokkal szemben, hasonlóképpen nem volt képes megbirkózni a kézzelfogható, hús-vér világba lehorgonyzás problémájával. A konnekcionista funkcionális valójában csupán analógiákként, metaforákként kezeli a biológia szerveződéseit. A hálózatok modellrendszerei, melyek a kimondott szabályokat a neurális struktúra inspirálta szabályszerűségekkel, asszociációkkal, empirikus generalizációkkal helyettesítik, bár hívebb képet nyújthatnak a gondolkodás működéséről a „rígid szabályokhoz” képest, s plasztikusabb elmemoddellel szolgálnak – akár tanulásra is képesek –, még mindig nyitva hagyják a biológiai és fizikai világunkhoz való kapcsolódásnak, a tapasztalatszerzés mikéntjének kérdését.

A „szabályos” – a kibernetika inspirálta klasszikus szabályelvű – és a „természetes” – az ember belső biológiai világából s annak külső világgal, természettel való kapcsolatából kiinduló – fölfogások kibékítése a biológiai kapcsolódási pont egy újabb kérdésére mutat. A szabályok mentális, pszichológiai realitásáról szóló élénk s évtizedeken át folytatódó viták mögött a két felfogás, a szabályelvű és az asszociacionista összeegyeztetlenségének gondolata húzódik meg. Andy Clark magyarul is olvasható „békejobb-teóriája”¹⁰ azonban figyelemre méltó újraértelmezést kínál a *biológia és a szabályok kapcsolatára*. A szabályok Clark szerint nem az idegrendszerben vannak; a neuronok világa csak implementációs, megvalósító funkciót tölt be, s az idegrendszer szabályszerűségei a felszínen viselkedésbeli szabályokként válnak értelmezhetővé. A chomskyánusok a szabályokat pszichológiai, mentális realitásnak tekintették, melyek akár intuíciónkkal is hozzáférhetők¹¹. A mentális realitás kérdése Clark koncepciójában azonban biologisztikus értelmezésben jelenik meg: nem szükséges, hogy azok a szabályalapú rendszereink, melyek bizonyos szabályszerűségeket lefednek, ugyanúgy szerveződjenek, mint e lefedett szabályszerűségek rendszere.

¹⁰ Andy Clark: *A megismerés építőkövei*. Osiris, Budapest, 1996.

¹¹ Lásd a 9. lábjegyzetet is. A chomskyánusok legnagyobb része a kérdésben félreértelmezi Chomsky szabálykonceptióját. Vegyük észre, Clark teóriája nem újat hoz itt; valójában visszatér Chomsky szabályokkal kapcsolatos állásfoglalásához.

Érdekes biológiai elemzést kínál a szabályok nyelvi rendszerben való megjelenésére Steven Pinker is, aki a neurológia és a nyelvpszichológia eredményeit ötvözi nyelvi sérültek vizsgálatait is magában foglaló kutatásaiban. Szerinte külön tárolódnak a mentális rendszerben a szabályos és a szabálytalan nyelvi formák; a szabálytalanok a lexikális tudásból, a szabályosak viszont a logikai rendet is képviselő szabályok implicit tudásából származnak. S ha a lexikon tudása deklaratív, „tudni, mit”-jellegű tudás, s a grammatika a procedurális, a „tudni, hogyan”-fajta tudás része, agyi képalkotó eljárásokkal is ellenőrizhető leírást adhatunk a nyelv fejünkbeli helyrajzáról. Az emlékezetkutatások és a biológiai szemlélet közös eredménye az imént említett kétfajta tudás lokalizációja – a deklaratív tudás és memória az elülső, a procedurális a hátsó, ill. a fali agyterületekhez köthető –, mely egybevág a nyelvészeti teória adataival: a morfológiai szabályok alól kivételt képező alakok kimondásakor a deklaratív memória területeit aktivizáljuk, a szabályos formák használatánál a procedurális emlékezetet mozgósítjuk.

A generatív nyelvészet jelentéstana és a kognitív szemantikák közti különbségekkel ugyancsak jól illusztrálhatjuk a biológiai szemlélet beemelését nyelvünk és gondolkodásunk szemantikájának értelmezésébe. Míg a generatív szemantika a szavakat egymáshoz viszonyított jelentésében vizsgálja, s a logikát, a halmazelméletet hívja segítségül, az idegtudományok ihlette újabb kognitív szemléletek képzettársításokból főléptűlő és szenzualista, érzékleti modalitásokat is magukba foglaló jelentésfölfogást képviselnek. Aktív, cselekvő felfogás ez, mely – Hernád kifejezésével – a valós világba horgonyozza le a mentális tartalmakat. Előzményei között ott találjuk Freud korai, afáziáról szóló írásainak jelentéskonceptióját (a szó képzetek sokaságaként fogható föl), vagy akár – magyar példát is említhetünk – Putnoky Jenő hetvenes évekbeli teóriáját, mely az elvont kifejezések jelentését mozgásos képzetekhez és működésekhez kapcsolja, a konkrét szavakét viszont szenzoros elemekhez köti. Ami pedig a zene szemantikáját illeti, értelmezéseiben a természetes nyelvéhez képest mindig sokkal magától értetődőbbnek tűnt motoros vagy érzelmi egységekhez kötni a motívumok szavakkal – s így a logika szimbolizmusával is – olykor megragadhatatlan jelentéseit. Itt bezárul a kör, ismét a valós világba való lehorgonyzáshoz érünk. S míg fejbéli szemantikánk tisztán logikai alapú felfogásai nehezen tudnak megküzdeni a nyelvi rendszer(ek) kialakulásának kérdésével, a lehorgonyzás-konceptió plauzibilis evolúciós értelmezéssel is föl tudja ruházni nyelvi struktúráinkat.

Térjünk vissza most Piaget-hez. A nativizmus és a konstruktivizmus álláspontjai közötti harcban a klasszikus kognitívizmus Piaget ellen, a területspecifikus velünk született képességek gondolata mellett foglal állást. A kilencvenes évek kutatásainak nagy része viszont már békítő álláspontot hoz, s biológiai, evolúciós, és a szociokulturális környezetet is figyelembe vevő magyarázattal áll elő. Annette Karmiloff-Smith modularizációs elképzelésében a feladatspecifikus képességek velünk születettségének spekulatív elméletét területspecifikus predispozíciók föltételezése helyettesíti. E predispozíciók szerepe a csecsemő figyelmének a megfelelő bemenetre, ingerre való rávezetése, a környezettel való ismerkedés irányítása. Az ingerek azután maguk alakítják moduljainkat. Karmiloff-Smith fejlődéslelektani kontextust teremt a kognitív területekhez kötött, független, gyors, és egymás számára átláthatatlan elmebeli feldolgozóegységek, modulok működését föltételező klasszikus – fodor-i, chomskyánus – álláspontoknak, s egyben mai átértelmezést, átfogalmazást Piaget területáltalános konstruktívizmusának. Itt a szociokulturális környezet nem másodlagos sze-

repet kap; a tapasztalatok *irányítják* a megismerést, nem csupán alanyai annak. A kultúra korlátrendszerként működik közre e folyamatban: az egyéni reprezentációk kialakulását a fizikai tapasztalatok mellett (s ezekkel együtt) a faj evolúciós útja során kiszelektálódott szimbólumok, képzetek, ideák irányítják.

A valóságtükröző, passzív megismerés felfogása s a hangsúlyozottan az evolúció során kialakult mechanizmusokkal működő, aktív megismerés koncepciója közötti tudománytörténeti váltás példája a látáskutatás két modern paradigmája, Mishkin és Ungerleider nyolcvanas évekbeli elképzelése (alapja: a látás funkciója a reprezentáció), és Milner és Goodale néhány esztendő, evolúciós szemléletű paradigmája (a látás funkciója: hozzájárulás a túléléshez) közti versengés körvonalazódó eredményét hozhatjuk – utóbbi álláspont elismerését, növekvő népszerűségét.

Piaget, említettük az írás elején, komoly ismeretelméleti motivációval indítja a logikai gondolkodás fejlődésének kutatásait. A kognitív-logikai műveletek *megtanulásának, kialakításának* gondolata – az a tézis, miszerint a logika rendszere nem *a priori* szerveződés – a tudományos megismerés kérdéseit a logika hatálya alól a pszichológia területére utalja. Amint azonban a formális logika, a matematika rendszerei logikai alapfogalmaink kialakításának fejlődépszichológiai útja végén önálló életre kelnek, s immár hordozójuktól független, nem-pszichológiai rendszerré válnak¹², értékes, prediktív modellekkel szolgálnak világunk – a kémiai reakciók, a fizikai, a biológiai mechanizmusok, s így tovább – működésének törvényszerűségeihez. A matematikai logika sikertörténete – ahogyan a matematika önmagában „buta” és formális rendszere hozzájárul a tudományok, a fizika, a kémia, a biológia, vagy nem utolsósorban a pszichológia sikeres, prediktív világleírásaihoz – azonban Piaget relativisztikus-emberközpontú logikafelfogásának *egy másik aspektusára* irányítja figyelmünket.

A tudományos megismerésünket vezérlő logika tárgyalásában Gödelé az utolsó szó joga. Eredményei a mi pozitivista-redukcionista világnézetünk logikai alapú tudományos megismerésének határait engednek következtetni. Gödel tiszta matematikai kutatásaiból derült ki elsőként, már az 1930-as években, hogy minden ellentmondásmentes axiómarendszer nyelvén föltehető olyan helyénvaló kérdések, melyekre az axiómarendszer alapján nem tudunk választ adni (a válasznak sem igazságát, sem hamisságát nem tudjuk bebizonyítani). Mindez olyan – ugyancsak tisztán matematikai – modell lehetőségét fedi föl más tudományok elméleteinek struktúráiról, melynek interpretációi filozófiai szemszögből kérdésesek lesznek. Gödel nem-teljességi tételeiből biztosan következtethetünk arra, hogy az igazságot nem ismerhetjük meg hiánytalanul, hiszen kutatásainkban – adott eszközöket használva – mindig újabb s újabb megválaszolhatatlan kérdésekbe botlunk. Filozofikusan szólva: gondolkodásunk véges és redukcionista rendszerével lehetetlen megfogni a világban rejlő végtelent. Ráadásul a megismerés holisztikus vagy misztikus szintjeinek leírására, megfejtésére tudományunk eszközeivel teljességgel képtelenek vagyunk. Tanulságos példa az indiai matematikus, Ramanujan szinte legendás személye, aki valójában önmaga által sem reprodukálható eszközökkel a teljesen általánosan elfogadott, pontos logikai analízist használó matematikus közösség eredményeitől rendkívül eltérő jellegű és meglepő tételeket mondott ki, melyek a

¹² Frege érvelése szerint a logika törvényszerűségei nehezen maradhatnak a szükségszerűségek törvényei, *ha nemcsak kialakulásukat, hanem működésüket tekintve is* pszichológiaiak volnának.

korrekt eszközökkel egyébként bizonyíthatók voltak. Ramanujan azonban egy átlagos egyetemi matematikus diplomát sem volt képes megszerezni, és jogosan buktatták el (bár életében a leghíresebb egyetemek választották díszdoktorukká). Eredményeinek mássága arra utal, mennyire egy rugóra járnak – félretéve most minden optimizmust, sokféleséget vagy épp „megismerés fölötti” egységes bizonyosságot hirdetést – a tudományos világ fejei.

Ez korunk tudományának diagnózisa. A mai elmekutatás valódi *trouville*-ja lehetne annak megfejtése, miért gondolkodnak ilyen „egyformán” a tudósok, s miért tartanak az emberek egyes kérdéseket értelmesebbnek és előremutatóbbnak, mint azt, mondjuk, a tudományokat tekintve egyelőre a mesterfokozaton, a nagyobb tudósok, szakértő mesterek színvonalán megrekedt mesterséges intelligenciák teszik. Piaget koncepcióiban kognitív világunk kutatása és a ismeretelméleti dilemmáink válaszkeresése párhuzamos problémává válik; nem elképzelhetetlen, hogy a kognitív kutatás jövője a *tudományos megismerés* pszichológiai alapjainak vizsgálatát központi kérdésként fogja majd kezelni.